

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
University "Ss. Cyril and Methodius" - Skopje
Педагошки факултет „Гоце Делчев“ - Штип
Pedagogical Fakulty "Gotse Delchev" - Shtip

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ANNUAL MISCELLANEOUS
COLLECTION

Штип - Shtip
2003/2004

**Годишен зборник на Педагошкиот факултет
„Гоце Делчев“ - Штип**

Издавач:

Педагошки факултет „Гоце Делчев“ - Штип

За издавачот:

Д-р Блаже Китанов, декан

Редакциски одбор:

Д-р Блаже Китанов (главен и одговорен уредник),
Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева (секретар)
Д-р Кирил Цацков, Д-р Стеван Алексоски,
Д-р Владимир Михајловски, Д-р Снежана Мирасчиева,
М-р Снежана Кирова .

Јазична редакција:

Д-р Блаже Китанов

Компјутерска обработка:

јереј Николче Ѓорѓев

Адреса: Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип,
Република Македонија
Address: Pedagogical Faculty "Gotse Delchev", Shtip,
The Republic of Macedonia

ПРИРОДНАТА ОКОЛИНА - ИЗВОР НА СОЗНАНИЈА ЗА ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА ДЕЦАТА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ

Abstract: Ecology as a biological discipline teaches about the needs of organisms, ecosystems and environment. Only through ecological education will our interaction with the biosphere contribute to the preservation and not destruction of the biosphere. The non-existence of an ecological perspective was the reason for the destruction of nature. That is why our creative consciousness obviously needs to wake up.

The right to clean and healthy environment is the birthright of every child and adult. The ecological consciousness in children is developed as much as it is developed in adults because the children learn by observing a "model". Small children show interest for exploring the world around them even since their earliest years. As they grow up, they become more mature and their activities in exploring also become more complex.

Key words: ecological consciousness, ecological culture, preschool age, children, nature, modelling, observation.

Вовед

Секое дете и секој човек со самото свое постоење имаат право на чиста и здрава животна средина, која им овозможува правилен раст и развој.

Еколошката свест кај децата е развиена онолку колку таа е присутна кај возрасните затоа што тие учат по „модел“, т.е. ако детето ги гледа возрасните како тие ја почитуваат природата и тоа така ќе се сака да се однесува. Децата често пати нема да сакаат да послушаат, но никако нема да ја пропуштата можноста да ги имитираат возрасните.

Малите деца уште во првите години од својот живот покажуваат интерес за истражување на светот. Својата средина тоа ја истражува со набљудување со помош на своите сетили за слух, вид, мирис, допир и вкус.

Детето просто на верува во ништо, тоа сака сè да испита, да го провери сопственото искуство. Во тоа што на прв поглед изгледа совршено јасно, тоа ќе го види скриеното. Во него има многубројни

прашања, а прашањата се искри кои го запалуваат пламенот на мислењето. Со овие искри, всушност, започнува тоа кое секој воспитувач се стреми неговиот воспитаник да го натера самостојно да мисли, да осознава и да истражува.

„Најубавата и најдлабоката емоција што ја росакуваме е чувството на тајната. Во неа е изворот на секако вистинско знаење. На оној кому оваа емоција му е туѓа, оној што ја изгубил способноста да се прашува, него треба да го сметаме за мртовец“, (Аништајн).

Како децата растат и стануваат позрели нивните истражувачки активности стануваат се посложени. Децата се интересираат за својствата на водата, воздухот, почвата, сакаат и можат да учествуваат во најразлични активности во детските градинки и во семејството кои го помагаат развојот со еколошки пристап кон животот.

Во развојот на еколошката свест и култура кај децата најважно е да се развие љубов кон природата.

Знаењата во детската глава пристигнуваат по еден многу сложен пат: преку интеракција со предметите, живите суштества и другите индивидуи, преку сетилата и мисловните операции, преку емоциите и доживувањата.

За развојот на еколошката свест и култура кај децата особено е значајно наставата да биде отворена кон природната околина, а децата да ги вовлечат непосредно да ја осознаваат природата, особено онаму каде што при осознавањето на природните појави се бараат одговори на бројни прашања или проблеми. За да ја поттикни и задоволи љубопитноста кај децата, кај нив да се јават бројни прашања на кои ќе побараат одговори, воспитувачот со децата треба да престојува во блиската природна околина: во шумата, во полето, на ливада, покрај бара и сл. Непосредниот престој на оние кои ја осознаваат природата ќе овозможи да се создадат „поздрави, поприродни и похумани односи меѓу човекот и природата“ (Supek, R 1989). Во врска со тоа Supek понатаму пишува: „Човекот треба да живее во природата, меѓу растенијата и животните, а не растенијата и животните да живеат меѓу луѓето“.

За формирање на еколошката култура и свест кај децата од предучилишна возраст особено се значајни

- Методот на набљудување и
- Методот на моделирање

Метод на набљудување

Приближувањето кон природната околина, како придобивка за витален експеримент за контактирање со неа, завзема важно место во набљудувањето како метод за формирање на еколошката култура на децата од предучилишна возраст. Набљудувањето дава можност за обогатување на субјективниот експеримент на децата и содејствија за формирање на истражувачките вештини, а резултатите се претпоставка за подигање на нивото на прилагодување на моделирањето како метод.

Според Клуг (1971) почетокот на образованието и воспитанието за изучување на природната средина се достигнува преку совладување на истражувачките дејствија кои ги разоткриваат взаемните врски кои се неопходна претпоставка за извршувањето на моделирањето.

Блиските односи на детето со светот го овозможуваат развитокот на детските способности за определување и на тие еколошки ефекти, кои имаат битно значење за совладување на природната средина. Ако на децата им се даде можност директно да експериментираат со природната средина, тогаш тие ќе можат да истражуваат, да разберат и да формираат во себе соодветно однесување.

Имено, кога започнува формирањето на истражувачките вештини кај децата, совладувањето на еколошката култура станува реален процес. И покрај тоа што тие се фокусирани на врските и зависностите во природата, истражувачките вештини логички лежат врз психичките процеси.

Воспитувачот може да бара одговор на неколку поставени прашања за уништување или за спасување на природата:

- Зошто дрвјата умираат и како да ги спасиме?
- Што се тоа озонски дупки и како влијаат на нашето здравје?
- Зошто паѓаат кисели дождови?
- Каде можеме да ги најдеме мравките и да ги набљудуваме?
- Кои животни се во опасност?
- Како да ја браниме нашата земја со убавина?
- Како да ги заштитиме шумите кои се бели дробови на природата?

Прашањата од тој тип не само што формираат кај децата истражувачки вештини, туку тие им овозможуваат да ја изучат

надворешната средина преку знаења и да создадат соодветен еколошки модел на однесување.

Ако сакаме детето да научи да осознава, да истражува, треба да му пружиме задоволство од таа активност. Детето треба да го доведеме во природата меѓу предметите и појавите при што тоа станува горд откривач на тајните на природата, на врските, причините и последиците.

Разновидните активности на набљудување и истражување на предметите и појавите во природната околина се вистински лекции на мислењето, низ кои детето може да стекнува нови сознанија, да го систематизира своето искуство и да научи како да набљудува и истражува.

За да понатаму се изгради моделирањето како метод за формирање на еколошката свест и култура кај децата од предучилишна возраст, потпирајќи се на нивните истражувачки вештини, неопходно е детето да ги восприеми врските и влијанијата на природните појави на надворешната средина преку набљудувањето. Според К. Сифелд врските помеѓу земјата, водата, воздухот, растенијата и животните можат да бидат доловени од страна на децата преку набљудување за време на екскурзии и излети во природата. Сето тоа ги доведува децата до потполно зближување со нивната сопствена природна средина, за да после извесно време преку тие набљудувања се затвара претставата за зависноста на една форма на живот од друга, така да таа претпоставка води кон продлабочени и сестрани сознанија од областа на биологијата и физичките појави. Од таму произлегува дека преку набљудувањето се реализира и моделирањето како личен механизам за откривање и запознавање со светот.

Набљудувањето како метод е тесно поврзано со моделирањето. Уште повеќе, тоа може да биде основен метод кога децата заедно со возрасните се вклучени во правењето на природни екосистеми (на пр. аквариум, терариум, живеалишта на домашните животни).

Одредени активности на децата во детската градинка и во семејството можат да го поттикнат развитокот на еколошкото однесување на децата кон природата со градење на еколошка свест и култура. На пример:

- **Игри во природата:** во шума, на ливада, покрај река, во парк, качување по стеблата на дрвјата и др. Овие игри за децата се многу важни затоа што тие престојуваат на чист воздух и се дружат со природата.

- **Вклучување на децата во некои работни обврски:** грижа за растенијата (градина, овоштарник), грижа за животните - домашните миленици (куче, маче и сл.)

- **Естетско доживување на природата** - преку одгледување на цвеќиња, аранжирање на цвеќиња, правење на уметнички творби од природни материјали, на пример дрвја, листови, пресувано цвеќе и сл. Освен тоа, во рамките на ликовното воспитување може да се користи празна амбалажа и отпадни материјали за ликовно изразување на децата (кутии, чаши од јогурт, стара хартија и сл.)

- **Еко игри:** Класифицирање на отпад кој во исто време може да биде и математички игри затоа што децата учат разделување по различни критериуми (стара хартија, пластична амбалажа и сл.)

- **Разговори:** Кава е Земјата кога се лути, кога е среќна, кога е тажна? Како можеме да ја заштитиме Земјата?

Преку набљудувањето ќе можеме да ја олесниме реализацијата на еколошкото воспитување и да ги научиме децата да умеат и да се однесуваат така за да можат да и помогнат на Земјата да остане убава, чиста и слободна.

Живите појави, живото набљудување, активната комуникација со природата не може да се замени со ниедна друга информација. Во природата се наоѓаат едноставни и достапни предмети и појави за осознавање на детето, но истовремено и сложени појави и законитости кои со ништо не можат да се заменат, бидејќи тие соодветствуваат на детската природа и нивните сознајни можности. Појавите и предметите во природната околина го претставуваат оној свет во кој детето зачекорува во неговото осознавање и истовремено се примарен извор на неговите претстави, поими, концепти, обопштувања и заклучоци. Може да се каже дека природната околина е незаменливо средство за нејзино осознавање. Таа е неповторлив и автентичен создаен амбиент кој длабоко се доживува од страна на децата. Искажувањата на Сухомолински ја доловуваат убавината на природната околина која со своите вредности и карактеристики нуди можност за еколошко образование и воспитување кај децата од предучилишна па и училишна возраст:

„Многу интересни и возбудливи се прошетките во полето во оној пролетен ден кога рочвата се буди од зимскиот сон. Тој е единствениот ден во годината кој не треба да се пропушти. Оваа таинствена појава се случува во топол сончев ден. Во таинствените клетки на земјата се

случува нешто од што во природата сè се разбудува. Децата забележуваат дека во овој ден кога се разбуди земјата, во прозрочното небо се извишува чучулигата и ја пее својата прва пролетна песна; а додека земјата спие, таа нема да запее - зошто е тоа така? Оваа појава го привлекува умот на детето со својата поетичност и со некакви тешко сфатливи врски скриени во неа. Имено, во овој ден кога се буди земјата, децата го чувствуваат мирисот на тревата како на живо суштество - тревата зарочнува да дише. Се случува нешто чудно со рурките на дрвјата, тие зарочнуваат да ја испуштаат својата неповторлива арома, а градината веднаш зарочнува да „мириса на живот“. Ние треба да им помогнеме на децата да го согледаат и почувствуваат тоа, како една од најинтересните природни појави од која зависат многу други“, (А.В. Сухомолински, Школа и природа, 1970, стр. 40).

Природата нуди такви разновидни сознајни понуди, што не постојат ни две локации во околината што би имале иста сознајна вредност. Дури и една иста локација во разни периоди во текот на еден единствен ден нудат различни сознајни можности. Природата како средство е значајна затоа што:

- ги поттикнува децата повеќе да осознаваат;
- служи како средство да се најдат одговори на многубројни прашања поврзани со неа и
- им ги приближува научните постапки за истражување на реалноста.

Во сите наведени примери без набљудувањето како метод не е можно поквалитетно пристапување кон моделирањето.

Моделирање

Според Амосов постојат модели и во природните системи, од кои еден е и човекот. Човековите модели се ликови, кои се здружуваат во кората на големиот мозок.

Вториот тип на модели се базираат на способноста на човекот да ја одделува таа информација и да ја материјализира, т.е. да создава физички, односно материјални модели. За формирањето на еколошката свест и култура на децата од предучилишна возраст, важен е не само фактот дека моделирањето е природна појава на човекот, туку и каков е патот на мислењето, претставата, замислата кон материјализирањето на моделот, и уште повеќе, обратниот

процес - каков е патот на природниот модел создаден помеѓу заедничката активност на детето и воспитувачот, до мислењето, памтењето, замислата, какви квалитетни промени предизвикува таа врска во претсавите на децата за природата и во изборот на еколошкото однесување.

Анализирајќи го моделирањето, треба да се има во предвид не само учеството на детето во материјализирањето, изградбата на врските и зависноста на изразената природна појава, туку и на восприемањето на веќе претставените врски и зависимости, т.е. на готовиот модел. Со други зборови, моделирањето е тоа, кое што завршува внатре во мисловната дејност на детето и доведува до формирање на целосни и правилни претстави кои што ги искажуваат особините на реалните природни објекти.

Моделирање на вештачки екосистеми

Вештачкиот екосистем може да биде оптимален модел кој ќе му дава можност на воспитувачот максимално да ја стимулира желбата кај децата за одржување на рамнотежата на природните системи како што е аквариумот, кафезот во зоолошката градина и т.н. Тој модел во некои случаи предвидува самостојна дејност на децата во врска со неговото конструирање и одржување на неговата рамнотежа, и дава поширока можност за организирање на воспитно-образовниот процес со деца од различна возраст, бидејќи неговата реализација може да започне и со минимален број на заеднички меѓусебно сврзани елементи. Во зависност од подготовката на децата елементите можат да се зголемуваат, а нивните врски да се уложнуваат и рашируваат.

Во процесот на своите грижи за вештачките екосистеми децата се соочуваат со различни проблемски ситуации кои ги обврзуваат да дејствуваат според можниот најправилен начин. Ако на пример забележат вознемиреност кај рипките тие не само што искажуваат различни претпоставки за нивните причини, тие и се сочувствуваат и се стремат колку што е можно побрзо да најдат правилно решение за проблемот, односно како рипките да се смират. Од активноста на децата да се најде правилно решение зависи животот на рипките, за кои тие носат одговорност. Тука се појавува и страв од евентуално донесување на неправилно решение кое може да има несакани последици. Затоа воспитувачот бара од децата да даваат свои предлози и за секој предлог тие водат разговори кои се состојат од серија на меѓусебно сврзани прашања, од кои секое е

чекор по патот кон решавање на проблемот, и повеќето од нив бараат не само прикажување на детските сознанија, тие отвараат и други барања.

Децата постепено согледуваат дека секој биолошки вид како да е сврзан со невидливи нишки од пајажина со средината во која престојуваат, изградувајќи од тие нишки цврста мрежа која го помага нивното постоење. Воспитувачот на децата го претставува обидот и ги учи да ги чуваат тие нишки и тоа така што изградениот модел да биде отворен природен систем во кој ќе бидат вклучени повеќе елементи.

Децата сами треба да се стремат кон отвореност на системот во процесот на моделирањето, бидејќи со тоа се формира и нивната спремност во вклучување на нови елементи во структурата на системот: влечугите не можат да живеат без без инсекти, инсектите без растенија, растенијата без сонце, вода и минерални материи и т.н. Во грижата на еден вештачки екосистем не е само да ги храниме населените живи суштества и со самото тоа да создаваме кај децата самочувство дека се добри, туку и да направиме нивна основна задача да биде одржување на балансот на биолошката рамнотежа.

Аквариумот како модел на биоценоза и дава можност на децата да набљудуваат појави кои не можат да се забележат на друг начин. „*Ние не знаеме за ниедно живо суштество со такви интимни подробности, какви што ни се познати за бакнежите на рибите*“ - вели Лоренц. Не ли е природната „љубов“ во природата тој препознатлив фактор кој што најцелосно може да ги подготви децата уште на таа возраст за нивните идни функции на мажи и жени, за нивниот заеднички однос со спротивниот пол, за нивните заеднички грижи и т.н.

Учеството на детето во процесот на моделирањето има големо значење за формирање на неговата еколошка култура. Тоа предизвикува емоционални доживувања како резултат на чувството и примањето на доброто и лошото на природните објекти со кои што контактира. Природниот објект во овој случај се антропоморфозира, било тоа да е животно, растение или каменче. Систематското појавување на слични чувства кај децата не само што го раширува дијапазонот на нивните емоции, туку и доведува до формирање на цврста особина во личноста на детето, што се изразува во неговата способност да реагира на определен начин, во зависност од состојбата на природните објекти во различни услови. Тоа започнува да се соживува со неми суштества кои имаат влијание врз неговото

однесување. Неговата социјална сензитивност започнува да се изразува не само во односот кон луѓето, туку и во односот кон целиот свет околу детето.

Литература

1. Амосов, Х., М. (1985); Моделирование мышления и психики. Киев, Наукова думка.
2. Асмолов, А., Г. (1985); На перекрестке путей к изучению психики человека: бессознательное, установка, деятельность. В кн. бессознательное: природа, функции, методы исследования – Тбилиси, Мецниереба, т. 4, 77-92.
3. Гумилов, Л., Н. (1988); Этногенез и биосфера Земли. – Природа и человек, N 12, 56-60.
4. Колонцовски, Б. ((2001); Ученикот во наставата по природа, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Факултет за учители и воспитувачи - Битола
5. Kluge, J. (1981); What the world Need Now environmental education for young children. – Young children, N 5 p. 26-32.
6. Мухина, В., С. (1981); Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта. М., Педагогика.
7. Печеи, А. (1987); Качеството човек. С., Земиздат.
8. Seefeldt, C. (1987); Social studies for the preschool-primary child. Columbus, Ohio, Charles E. Merrill publishing company, A Bell & Howell company.
9. Supek, R. (1989); Ова једина земја, Глобус, Загреб.
10. Сухомолинский, В.А. (1970); Школа и природа, Советская педагогика, Москва, бр. 5